

**ШЕВЧЕНКІАНА ЖУРНАЛУ «ПРАВДА»
(Львів, друга половина XIX ст.)**

Лідія Сніцарчук

*заступник генерального директора з наукової роботи
ЛННБ України ім. В. Стефаника, директор Науково-дослідного
інституту пресознавства, д-р наук із соціальних комунікацій*

Висвітлено тематико-типологічні особливості корпусу текстів журналу «Правда», присвячених життю й творчості Т. Шевченка, визначено жанрову форму подання інформації, охарактеризовано зміст шевченкознавчих публікацій.

Ключові слова: журнал «Правда», шевченкіана, тематико-типологічні особливості, зміст публікацій.

The article deals with the thematic and typological features of the texts from Pravda magazine, that were devoted to the life and work of Taras Shevchenko. Genre of reporting was defined as well as the content of publications about Shevchenko was described.

Keywords: Pravda, magazine, Shevchenkiana, thematic and typological features, media content.

Освещены тематико-типологические особенности корпуса текстов журнала «Правда», посвященных жизни и творчеству Т. Шевченко, определено жанровую форму представления информации, охарактеризовано содержание шевченковедческих публикаций.

Ключевые слова: журнал «Правда», шевченкиана, тематико-типологические особенности, содержание публикаций.

Аналізуючи корпус текстів, присвячених життю і творчості Тараса Шевченка, які були вміщені в журналі «Кієвская Старина», київський дослідник І. Забіяка зауважував, що «до початку 80-х років XIX століття ім'я Тараса Шевченка не так уже й часто можна було побачити на сторінках української періодики. І найбільше це стосується Києва» [2, с. 83]. Така ситуація склалася, зрозуміло, передовсім через жорстко-наполегливу заборону українського слова в Російській імперії і, як наслідок, відсутність україномовного періодичного видання (за винятком потужного рупора українства

у Києві, щоправда, російськомовного втілення, — журналу «Кіевская Старина», що виходив з 1882 р). Діаметрально протилежний розвиток української преси в Галичині у другій половині ХІХ ст. зумовив оптимістичний стан формування шевченкіани на сторінках газет і журналів, серед яких назвемо не лише часописи національного напрямку («Мета», «Вечерниці», «Нива»), а й низку видань адептів протилежної політичної думки, зокрема газету «Слово», а також її «науково-белетристичну прилогу» «Галичанинь». Значною мірою цей текстуальний комплекс формувався завдяки тісній співпраці українства, розділеного кордонами імперій, яка відбувалася здебільшого в медіасфері.

До цього полілогу суттєво причинився літературно-науковий та громадсько-політичний журнал «Правда», який виходив у Львові від 1867 р. (з перервами) до 1897 р. [4], з різним робочим ритмом: декадник (1867), тижневик (1868–1869, 1896–1898), двотижневик (1873–1878, 1895), місячник (1870, 1872–1873, 1879–1880, 1888–1894). Організований і проваджений В. та О. Барвінськими, Н. Вахнянином, Л. Лукашевичем, О. Огоновським, Є. Олесницьким журнал повністю підпорядковувався одній ідеї — утвердженню власного «Я» українського народу. Саме під впливом публікацій М. Драгоманова, К. Климковича, В. Ільницького П. Павлусевича, О. Кониського, П. Куліша, І. Франка налагоджувалися й зміцнювалися взаємини між західно- та східноукраїнським письменством, визначалися чіткі погляди читачів на український історичний процес, формувалося бачення національних інтересів та національного майбуття, активізувалося прагнення українства до об'єднання задля виборювання національних свобод.

Журнал «Правда» обраний нами для виокремлення публікацій шевченківської тематики з огляду на низку причин. Передовсім, незважаючи на значне зацікавлення історико-журналістським процесом, науковці донині не приділили належної уваги цьому виданню, на сторінках якого акумульовано значну кількість суспільно-політичної, культурної, економічної інформації, що при докладному вивченні збагатить знання української історії загалом та історії української журналістики зокрема. Крім того, варто зазначити, що журнал виходив надто низьким накладом — 200-250 примірників, частина яких, звісно, не збереглася, а отже, його публіцистика не є широко доступною для вмотивованої аудиторії.

Уперше ім'я Т. Шевченка з'явилося в інавгураційному числі «Правди», що вийшло у квітні 1867 р. під редактуванням Л. Лукашевича. У повідомленні, вміщеному під рубрикою «Литературні і бібліографічні вісті і замітки», йшлося про те, що в Петербурзі видавано повне зібрання віршів Т. Шевченка. Автор згаданого нами «Галичанина», з якого, власне, й було передруковано інформацію, наголошував, що невдовзі й у Львові мало побачити світ аналогічне видання в етимологічному виконанні. Акцентуація правописного втілення стала приводом до полемічного коментаря редакції журналу, яка вважала твердження «Галичанина» про «загальну прийнятність усім народом» етимологічного правопису категорично неправильним, вважаючи, що фонетичний правопис у творах Т. Шевченка дасть змогу залучити до їх вивчення ширше коло читачів. Громадсько-політичний і культурний діяч О. Барвінський, який брав активну участь у заснуванні «Правди», згадував: «Були ми переконані, що найбільше для розповсюдження нашої ідеї причиняться Шевченкові твори, тоді ще так мало відомі широким верствам нашої суспільности, і тому в «Громаді» зродилась гадка, видати всі тоді нам відомі Шевченкові твори» [1, с. 108].

Надалі матеріали шевченківської тематики займали одне з чільних місць у «Правді», формуючись із оригінальних творів, біографічних розвідок, аналітико-публіцистичних текстів, інформаційно-подієвих публікацій. Редакція журналу й сама долучилася до популяризації творчої спадщини Т. Шевченка, активно публікуючи його художні твори: «Петро Дорошенко» (1867, ч. 15); «Павло Кравченко-Наливайко» (1867, ч. 17); «Марку Вовчку» (1867, ч. 62); «Княгиня» (у пер. Перебенді — псевд. О. Кониського; 1889, вип. 5); «Невольник» (1897, ч. 10); «Молитва до матери Божої» (1898, ч. 9). Деякі із творів Т. Шевченка вперше побачили світ саме у цьому журналі: «Великий льох» (1869, ч. 2); «Єретик Иван Гус» (1873, ч. 15); «Якби ви знали, паничі...» (1876, ч. 4) та ін.

У журналі опубліковано «Записки або журнал Тараса Григоровича Грушівського-Шевченка» (1893–1894, вип. 54-68), у редакційному вступному слові до яких зазначено, що читачі вперше ознайомилися із цим важливим автобіографічним матеріалом Т. Шевченка у петербурзькому журналі «Основа» (1861–1862);

у «Правді» подано ж переклад із «власного ручного Шевченкового манускрипту». Пояснено також, що із тексту вилучено декілька фраз, які, на думку публікаторів, не мали жодного смислового навантаження для сприйняття «біографії нашого поети»; а також переписані Т. Шевченком вірші російських поетів. Окрім того, редакція вважала «Записки...» обов'язковими для прочитання, адже на той час спогади про Т. Шевченка когорти різних осіб охоче вміщувала російська преса, не перевіряючи — хоча б за «Записками...» — достовірність деяких зовсім «непевних річей».

Ще одна автобіографічна ретроспектива у журналі створена, за автором, у «безладнім оповіданню» «коротка історія» життя, вміщена під назвою: «Тарас Шевченко написав сам про своє жите отакі споминки» (1897, ч. 9), написання якої йому вдалося «дорожше», ніж вважав насправді: «Скільки літ страчених! І що я купив долі своїм змаганем щоби не загинути? Чи не одно тільки страшне порозуміне своєї минувшости...».

Низка публікацій журналу покликана була формувати в аудиторії образ Шевченка — особистості, письменника, художника. Серед них — матеріали, в яких йшлося про його спілкування із петербурзькими українцями — М. Костомаровим, В. Білозерським, Я. Кухаренком (Козуб Захар (псевд. М. Коцюбинського). «Причинок до біографії Тараса Шевченка», 1891, вип. 3); про важливість встановлення історії написання письменником того чи іншого художнього твору (Ф. В. «До житєписи Т. Г. Шевченка», 1893, вип. 48); про період заслання («Шевченко яко салдат», 1897, ч. 10). Про заборону писати й малювати, що не дала змогу розвинутися малярському таланту вповні, розповів читачам Ф. В. у статті «Чотири кари» (1894, вип. 60). Автор пояснював: «головна вага заслання» полягала в тому, що Т. Шевченку не було встановлено терміну покарання, а це гнітюче впливало на нього. Порівнюючи масштаб покарання Т. Шевченка із покаранням засуджених разом із ним В. Білозерського, М. Костомарова, П. Куліша та інших «союзників», правдівський автор відзначав, що все-таки «їм не була перекопана, не була зовсім загороджена стежка до світу; їх не роз'єднували з людьми освіченими, їх не закидали в тюрми-казарми; їх не віддавали під догляд темних, а часом і п'яних солдатів; їх не неволили товаришувати з простими солдатами».

Значною мірою репрезентував Т. Шевченка опублікований у журналі епістолярій, уперше введений у зміст у 14-ту річницю його смерті (1875, ч. 14). Було опубліковано два листи Т. Шевченка — до М. Костомарова від 01.02.1847 (републікація з журналу «Русская Старина») і до Марка Вовчка від 25.05.1847 (першодрук). У редакційному слові констатувалося, що до того часу немає «доброго повного» видання його творів, немає коментарів до виданих текстів, а головне немає докладної біографії. Саме це, вважала редакція, негативно впливало на формування образу Т. Шевченка і могло призвести до його деформації у «напівмітичну особу для наших потомків». Відтак було опубліковано 22 листи до Варфоломія Шевченка (більшість — першодруки) (1875, ч. 23), написаних від 13 липня 1859 р. до 29 січня 1861 р., основна проблематика яких — визволення з кріпацтва братів і сестер, а також мрія Т. Шевченка про одруження й поселення в Україні. Під рубриками «Листи до Тараса Шевченка», «Матеріали до історії українсько-руського письменства» було вміщено листи Я. Кухаренка, М. Щепкіна, М. Костомарова (1888, вип. 3), а також листи до О. Герцена (1889, вип. 5), до «начальника 3-го отделения» Дубельта (1894, вип. 60) та ін. Важливо, що в журналі опубліковано «Показчик листів Тараса Шевченка», вміщених в українських та російських виданнях, Василя Січовика (псевд. Левицького Володимира) (1889, вип. 5-6).

Серед мемуарних матеріалів — «Споминки про Тараса Григоровича Шевченка» В. Шевченка (1886, ч. 1-2), а також «Кілька слів про Тараса Шевченка» (1876, ч. 3) С. Крапивиної (псевд. С. Лободи), перекладені й передруковані із петербурзького журналу «Пчела» (1875, № 42).

Літературознавча шевченкіана «Правди» формувалася значною мірою завдяки літературно-критичним публікаціям О. Огоновського («Критично-естетичний погляд на декотрі поезії Тараса Шевченка» — докладний аналіз низки творів поета, 1872, ч. 1-9, 1873, ч. 1-13; «Гайдамаки» поема Тараса Шевченка», 1879, вип. 3-6), О. Макарушки («Альтруїзм Тараса Шевченка» — виокреслення «неоцінених прикмет» творів письменника, за які «почитаємо його генієм», 1896, ч. 12). Відзначимо також докладне тлумачення Є. Згарським змісту «політичної поеми під історичною покривкою» — «Неофіти

Тараса Шевченка» (1868, ч. 19-23). Це особливий вид поезії, пояснював читачам автор, яка надається до висловлення потужних ідейних переконань, «самої терпкої правди в очі тих могутих людей, що її зацятькують своєю потугою». Є. Згарський зауважував, що «дев'ятьнацятий вік, то вік самої гарячої пристрасної політики. Ідеї права и справедливости пробиваютьця що раз більше до гурту, побиваютьця люде за волею й долею. Не диво про те, и поезія набирає політичної прилички, а з під враждующих таборів зазивають поети своїх приверженців до хоробрости й витривалости». Саме тому він вважав основним завданням поеми не вірогідне подання історичних фактів, а її «словесну ядренність і велике багатство коротко висказаних глибоких мислей». (При цьому зауважимо, що сам Є. Згарський, розпочавши творче життя активним народовцем, згодом — у 80-ті рр. того ж «віку самої гарячої пристрасної політики» — перейшов у протилежний політичний табір — русофільський, співпрацюючи із низкою політичних і літературних часописів, якими опікувалася ця політична сила.)

Велика кількість кореспонденцій, звітів, репортажів «Правди», які зазвичай уводилися в текстуальний комплекс журналу щорічно у лютому-березні, демонструють усталення традицій пошанування пам'яті Т. Шевченка. У цих публікаціях детально описувався перебіг «пам'ятних» зібрань у галицьких містах і містечках (Львів, Краків, Станіслав, Стрий, Тернопіль, Бережани та ін.), а також у столичному Відні, оприлюднювалися тексти поздоровних телеграм від українських громад, програми концертів, музично-декламаційних урочистостей, вечорниць (рубрики «Вісті», «Допіси і справоздання», «Новинки. Замітки и кореспонденції» тощо).

Низка таких матеріалів, відкриваючи той чи інший випуск видання як редакційні статті, посвідчувала аудиторії увагу редакції до постаті Т. Шевченка й до акцентованих ним проблем українства. Вперше таку публікацію було вміщено в «Семі роковини смерти Тараса Шевченка» (1868, ч. 8) — як звіт про музично-декламаційний вечір, влаштований львівським учнівством для «старшої і молодшої тутешньої інтелігенції». «Вінець слави» творили його вірші, покладені на музику композиторами М. Вербицьким та М. Лисенком. Правдівський автор Ч...ь (Т. Леонтович) відзначав, що, незважаючи на значну відстань між композиторами, вони однаково

відчули настроєвість «Заповіту», передавши його в дуже близькій зовнішній формі. Зупиняємося на детальнішому описі дійств, що провадилися на цьому пам'ятному вечорі, оскільки саме в цей час зароджувалася їх традиційна модель: слово-відчит про Т. Шевченка, поетична й музична сторінки, зачитування вітальних телеграм й подяк від шанувальників «предтечі нашої волі і слави» з інших міст. Розпочавшись у Львові, вечори пам'яті з кожним роком збільшували ареал, захоплюючи ідеєю вшанування поета щораз більшу аудиторію. Ці матеріали (наприклад, «В трицяті роковини смерті Т. Шевченка», 1891, вип. 2; «Шевченкові роковини», 1896, ч. 9; «Трицятьшесті роковини смерті Тараса Шевченка» 1897, ч. 9) об'єднувало єдине переконання організаторів — «слово Тараса завжди стояло прапором національного самопізнання, воно було тою живою цівкою, в котрій лежало і з котрої розходилося чуття національної самосвідомости по всьому організмови України» [3].

З кожним роком шевченкіана журналу значно розширювалася — крім традиційної хроніки, вміщувано матеріали, у яких заторкувалися проблеми, пов'язані із вивченням спадщини Т. Шевченка, окреслювалися шляхи подолання інертності в суспільстві, визначалися ідейно-культурницькі завдання української спільноти («Такий заповіт написав Русинам Шевченко...», 1890, вип. 5; «Голос здалека» О. Любенького (псевд. О. Лотоцького, 1894, вип. 63). Квінтесенція опублікованих «Думок при нагоді роковин Шевченкових» (1891, вип. 2) — «світ і достеменна глибока через усі нерви проведена думка і віра, що доля України-Русі залежить від її народу осьвіченого національною свідомістю». Опонуючи тим, хто доводив неспроможність українства боротися за національну ідею, пророкуючи «смерть Україні», автор наводив «математичні» дані — значну кількість фактів і цифр, які свідчили про імперські перешкодження «роботі коло українсько-руської ідеї». Зокрема, у відповідь на докір про нездатність витворити потужне красне письменство, акцентовано: «З літературних творів українських, що переходили через цензуру, за останні 4 роки ледві 9 % дозволено друкувати, тай то ще, що найгіршого, такого, що не жалкував би коли б воно й не побачило світу Божого».

Приводом для написання редакційної статті журналу за лютий 1894 р. стало відзначення 55-ліття створення шевченківського «Заповіту», в якій також наголошувалося на складних умовах розвитку української справи: «Несамовито лунають голоси пугачів нічних, що викрикують, славословлять принципи асиміляції і неволі, під маскою «обще-русской» культури, «обще-русской свободы», «обще-русского кнута»! Попросту кажучи: вигукують, виспівують, «три родняї песни»: московсько-формальне православ'я, єдину неволю, єдину національність від берегів Тихого Океану до берегів Дунаю!..».

Ще одна важлива складова контенту шевченкіани — опубліковані тексти промов і відчитів, які були артикульовані на урочистих зібраннях, присвячених пам'яті Т. Шевченка. За своєю архітектонікою, важливістю порушеної проблематики, змістовим наповненням ці матеріали виходили поза межі традиційного жанру, пропонуючи реципієнту ґрунтовні дослідження певних етапів життя і творчості Т. Шевченка. Серед них — «Погляд на важнійші думки Шевченкові» О. Огоновського (1873, ч. 3), «Психічне становище Т. Г. Шевченка за час від звістки про волю Лазаревського до офіційної звістки (22 квітня – 21 липня 1857 р.) по єго журналу» І. Дяченка (псевд. І. Черкаського, 1895, вип. 74), «Становище Тараса Шевченка в історії національного відродження України-Руси» Р. Висовського (псевд. Р. Сембратовича, 1895, вип. 75-76), «Жіночі типи в поемах Шевченка» М. Пачовського (1896, ч. 42-52), «Політично-суспільні ідеали Шевченка» О. Любенького (1894, вип. 60).

Важливими для читацької аудиторії були висновки з промови В. Антоновича «Про твори Шевченка історичного змісту», виголошеної 1888 р. у київському Товаристві Нестора-літописця (пер. Ф. В.; 1889, вип. 5): у поета й історика різні завдання, а отже, не варто обговорювати фактичні помилки в творах історичного змісту Т. Шевченка. Категоричне заперечення негативних відгуків критиків про творчість письменника артикульоване у відчиті Г. Цеглинського під назвою «Шевченко и ёго сучасна критика (критичний етюд)»: замість того, щоб «зі становища всесвітньої культури з благородною міною дебатовати над тим, чого у Шевченка нема, лучше б було, як би критика зійшла с того високого педесталю и поставила питанє реальнійше: з відки прийшов убогий, в кріпацтві

и поверховній науці вихований чоловік до того, потягнути за собою 15 мільоновий народ, розбудити и до долі своєї одушевити так, як воно лучалось поодиноким тільки в світі, високим талантам и при високій науці?» (1880, вип. 2).

Відчит Трохима Звїздочота (псевд. Т. Зіньківського) під назвою «Тарас Шевченко в сьвітлі європейської критики» став відомим широкому загалу саме завдяки публікації у «Правді» (1890, вип. 7-10; 1891, вип. 1). Його провідний мотив — підтвердження величі таланту Т. Шевченка А. Григор'євим (Шевченко «був останній кобзар і перший великий поета нової великої літератури в Славянщині»), В. Кавераном («треба справді диву датись перед сею юнацькою відвагою того, хто на придворнім по натурі російським Парнасі сі перекірливі, сі демократичні парости прищепити намагався»), К.-Е. Францозом («Шевченко — поет, котрого по силі і глибокості дару не перевищує жаден поет іншого якого славянського кореня») та іншими австрійськими, німецькими, польськими, російськими літературознавцями.

До ч. 6 за 1876 р. редакція видала шістнадцятисторінковий додаток «Бесіда Володимира Барвінського, виголошена на музикально-декламаторськїм вечері у Львові в XV. роковини смерті Тараса Шевченка».

Серед значної кількості віршованих присвят Т. Шевченкові — тексти авторства В. Шашкевича («Вінець на могилу Тар. Шевченкови», 1869, ч. 10), О. Перебенді (псевд. О. Кониського, «На п'ятнадцяті роковини смерті Тараса Шевченка», 1876, ч. 5), А. Хванька (псевд. А. Кримського, «Тарасове свято на чужині», 1891, вип. 4), І. Сердешного (псевд. І. Стешенка, «Шевченкови», 1894, вип. 60), В. Чорнушенка (псевд. В. Цимбала, «Шевченкова могила», 1898, ч. 5) та ін.

Бібліографічний розділ, що провадився у журналі в різні роки під різними назвами («Літературні и библиографічні вісті и замітки», «Библиографія», «Бібліографічні звістки»), містив інформацію про видавання творів Шевченка: «Кобзаря» (1867, ч. 1) і «Чигиринського Кобзаря» (1867, ч. 2) у Петербурзі; «Поезій Тараса Шевченка» накладом К. Сушкевича у Львові, де публікувалися Шевченкові «правдиві бісери», які, певна річ, видати в Росії категорично не було можливо, — «Кавказ», «Сон» та ін. (1869, ч. 15);

про публікацію «Заповіту» й «Неофітів» сербською мовою у журналі «Ви́ла» з примітками редактора журналу С. Новаковича і перекладача В. Ніколича (1867, ч. 1), про вихід книги О. Партицького «Провідні ідеї в письмах Тараса Шевченка» (1872, ч. 4). У критичних заувагах до виданої у серії «Літературно-наукова бібліотека» книжки Т. Шевченка «Перебендя. (З переднім словом І. Франка)» (Львів, 1889) В. Коцовський висловив думку про певну тенденційність автора передмови щодо визначення впливу на творчість Т. Шевченка польських (А. Міцкевич) та російських (О. Пушкін) письменників (1889, вип. 5), на що було опубліковано спірну «Відповідь критикові «Перебенді» І. Франка (1889, вип. 7).

Інформаційний ресурс шевченкіани «Правди» значною мірою доповнювали повідомлення про виготовлення бюста Т. Шевченка скульптором П. Забеллом (1872, ч. 4), про могилу Т. Шевченка та догляд за нею (1875, ч. 13), про збір коштів на її реставрацію (1875–1876), про «Пам'ятник Шевченкові і школу его имени на Україні» (1875, ч. 22), інші матеріали, в яких зафіксовано активність українства щодо належного збереження пам'яті про Т. Шевченка.

Традицію висвітлення багатогранного образу Т. Шевченка, сформовану редакційними зусиллями редакторів і журналістів «Правди» впродовж другої половини ХІХ ст., активно продовжили галицькі часописи «Діло», «Літературно-Науковий Вістник», «Руслан», а також інші видання, які вважали одним із головних своїх завдань — формування «нерукотворного пам'ятника» Т. Шевченкові.

1. *Барвінський О.* Спомини з мого життя / *Олександр Барвінський.* — Нью-Йорк ; Київ, 2004. — 528 с.
2. *Забіяка І. М.* Шевченкіана на сторінках журналу «Киевская старина» / *І. М. Забіяка* // Наукові записки Інституту журналістики. — Київ : Інститут журналістики, 2002. — Т. 8. — С. 83-87.
3. [*Лотоцький О.*] Політично-суспільні ідеали Шевченка / *О. Любенький* // Правда. — 1894. — Вип. 60. — С. 115-135.
4. Українська преса в Україні та світі ХІХ—ХХ ст. : іст.-бібліогр. дослідж. — Львів, 2007. — Т. 1 : 1812–1890 рр. — С. 220-227.